

KINCSES KATALIN MÁRIA (SZERK.)

A MAGYAR HADTÖRTÉNETÍRÁS TÖRTÉNETE ÉS AKTUÁLIS KÉRDÉSEI

(A *Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 336 o., ISBN 9789637097720*)

„Rendesen a történész nem katona s a katona nem történész, pedig a történétíró el nem kerülheti, hogy gyakran ne szóljon hadi eseményekről és hadügyről, s a tanult katona belátja, hogy némely dolgot saját szakjából meg nem érthet, ha annak múltját nem ismeri... az alapos, a valódi hadi történet két szék közt a földön találja magát. A messze haladott nemzetek irodalmában is feltűnően el van választva a különben annyira egyező két tárgy: a hadi és a politikai történelem. Haladnak ugyan párhuzamosan, de ritkán egyesülnek.” Ezekkel a mondatokkal indult útjára a *Hadtörténelmi Közlemények* 1888-ban, és ezekkel a szavakkal kezdődik a magyar hadtörténetírás múltjával és jelenkori problémáival számot vetni kívánó tanulmánykötet, amely a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára sorozatban látott napvilágot. Az idézett sorokat eredetileg a török hódoltság korának kiváló kutatója, a XIX. század második felének elismert történésze, Salamon Ferenc vetette papírra,¹ s most a kötet bevezetőjének szerzői: Hermann Róbert és Kincses Katalin Mária idézik (7. o.), jelezvén azt a felismerést, hogy a magyar hadtörténet aktuális kérdései több mint száz esztendőre nyúlnak vissza, s elválaszthatatlanok a tudományág historiográfiájától. Salamon ugyanis a magyar hadtörténetírás alapvető tudományrendszertani problémáját fogalmazta meg a Magyar Tudományos Akadémia által „a magyar hadi történetírás fejlesztésére” életrehívott folyóirat első számában – ez nem más mint a „katonatörténet” és a „nagy történet”, hadtörténész és történész viszonya, szembenállása, a hadtörténetírás helye a tudományok rendszerében.

A kötet bevezetője tehát a helyét kereső diszciplínához a polgári (értsd: civil) történetírás felől közelítő Salamon Ferenc álláspontjánál veszi fel a fonalat, nem egészen szándéktalanul. Hiszen ugyanabban az évben, szintén a *Hadtörténelmi Közlemények* megjelenésével összefüggésben, annak első szerkesztője, a hadtudós Rónai Horváth Jenő honvéd százados *Néhány szó a magyar hadtörténetírás ügyében* című írásában másként látta ugyanezt a kérdést: „a hadi történetírás művelőinek a történetíráshoz mellözhetetlen képzettségen s a történelmi segéd tudományok bírásain kívül még egy különös ismerettel, egy különös képzettséggel kell bírnia, s ez a katonai szakismeret... A hadtörténet írását egészen a katonákra kellene bízni, amint az külföldön, sőt a Monarchia nyugati államaiban is valóban majd kizárólag a katonák kezében van. Ámde, ami máshol természetes, az nálunk Magyarországon egyszerűen lehetetlen.”²

A kötet első felének polemikus írásai jól mutatják, hogy a magyar hadtörténetírás története (gyakorta a nemzetköziesítés) ezzel a dilemmával való szembenézés, e dilemmára való válaszkeresés története is. Ez azonban csak most, így együtt olvasva válik nyilvánvalóvá, a hadtörténet ugyanis ezidáig még a köztörténetnél is csekélyebb érdeklődést mutatott az önrreflexióra. (Többek között ez az egyik oka annak a sokak által fájlat ténynek, hogy a magyar történetírás történetét tárgyaló legutóbbi összefoglalókból a hadtörténetírók rendre kimaradtak.)³

A diszciplína jelene és jövője szempontjából rendkívül fontos, úttörő munkára vállalkozott tehát a Hadtörténeti Intézet és Múzeum két kiváló munkatársa, Hermann Róbert és Kincses Katalin Mária, amikor egy kötetre való kiválogatott a legutóbbi évtized hadtörténetírással kapcsolatos hazai vitáiból és nem túl nagyszámú historiográfiai írásaiból.

¹ *Salamon Ferenc*: Általánosságok a hadtörténelemeről. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1. (1888) 1. sz. 1. o.

² *Rónai Horváth Jenő*: Néhány szó a magyar hadtörténetírás ügyében. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 1888. 95., 97. o. Idézi Ács Tibor a kötetben: A hadtörténetírás és dilemmái. 95. o. Ugyanezt a véleményt fogalmazta meg 1856-ban a hazai hadtörténetírás úttörője, a '48-as honvéd ezredes Kiss Károly is: *Kiss Károly*: A hadi történetírás. *Új Magyar Múzeum*, 1856. IV. k. 255. o. Idézi Ács Tibor: i. m. 89. o.

³ *Gunst Péter*: A magyar történetírás története. Debrecen, 1995.; *Romsics Ignác*: Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században. Budapest, 2011. Lásd erről *Hermann Róbert* kötetbeli tanulmányában: A magyar hadtörténeti szintézisek 1842-től napjainkig. 239. o.

A gyűjtemény 12 szerző 18 dolgozatát tartalmazza, 3 fejezetbe csoportosítva. *A csatatörténetről a történelem terhéig* címet viselő első fejezet a *Hadtörténelmi Közlemények* szerkesztősege által a magyar hadtörténetírás helyzetéről 2005-ben szervezett vitautülésen elhangzott, a folyóirat 2006. és 2007. évi számaiban megjelent szövegekből ad közre hatot, kiegészítve B. Szabó János kifejezetten e kötet számára készített tanulmányával. (Kár, hogy az egyetlen új tanulmány bosszantóan sok hibával jelent meg...) A második rész (*Polémiák*) négy írása a magyar hadtörténetírás helyzetéről a *Korall* című társadalomtörténeti folyóirat hasábjain 2008–2009-ben lefolytatott vita teljes anyagát tartalmazza. Végül az utolsó fejezet (*Hadtörténészek és hadtörténeti historiográfia*) ízelítőt nyújt a Hadtörténeti Intézet és Múzeumban 2012-ben, Magyarország hadtörténetének historiográfiai kérdéseiről rendezett műhelykonferencia előadásaiából, megtoldva néhány, azt követően keletkezett, önálló kötetben, illetve a *Hadtörténelmi Közlemények* lapjain napvilágot látott tanulmánnyal.

Ez utóbbi fejezet, valamint a közösen jegyzett bevezető alapján gyanítható, hogy a vállalkozás szoros szálakkal kötődik a Hermann Róbert irányításával, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum tudományos műhelyében készülő új magyar hadtörténeti szintézis munkálataihoz, s a kötet összeállításában (bár a címnegyed nem jelzi) neki legalább annyi része volt, mint a szerkesztőként megnevezett Kincses Katalinnak.

A tanulmánykötet részletes bemutatása helyett az alábbiakban csak annak a felvázolására szorítkozom, mit mondanak a közreadott írások az alapvető dilemmáról, illetve arról, mi is a hadtörténet tárgya, helye, és milyen képet nyújt az összeállítás a magyar hadtörténetírásról?

Az első fejezet élén Gyáni Gábor 2005-ben vitaindítóként elmondott, fontos problémát felsejegető írása áll (*Elbeszélhető-e egy csata hiteles története*), amely a mohácsi csata kapcsán a (had)történetírói beszédmód új lehetőségeit és régi konvencióit állítja szembe. Jóllehet nem érinti a hadtörténetírás speciális, fentebb megfogalmazott kérdéseit, szerepeltetése a kötetben mégis indokolt, mert provokatív megfogalmazása komoly vitát indukált, s elindította a hadtörténetírással kapcsolatos, régóta esedékes diskurzust. Nagy erénye, hogy a magyar hadtörténetírásról való gondolkodást egyetemes keretbe helyezte, amelyet a rá reflektáló szerzők sem kerültek, kerülhettek meg. Mivel Gyáni a forrásokkal kapcsolatban kifejtett érvelésében „a csata arca” műfaját megteremtő, „újító kedvű hadtörténész”-re, John Keeganre hivatkozott, Ágoston Gábor és B. Szabó János a kötetben helyet kapott tanulmányaikban (*Történetírás és hadtörténetírás. Gondolatok a professzionális és népszerű angolszász hadtörténetírásról*, ill. „Figyeljétek a kezemet, mert csalog!” *Szakmai csevejre hívó gondolatok a reflexió és önreflexió szükségességéről a korai újkor tematikájú populáris angolszász hadtörténelmi irodalom ürügyén*) a professzionális és népszerű angolszász hadtörténetírás, míg Zachar József az osztrák és német szakirodalom tükrében próbálta meg felrajzolni a magyar hadtörténetírás helyét (*Csakis csatatörténet? Hadtörténelemről, hadtörténetírásról*). Őket kiegészítve, Veszprémy László és Hermann Róbert egy-egy konkrét korszak (kutatási érdeklődésüknek megfelelően előbbi a középkor, utóbbi 1848–49) forrásait és hadtörténeti interpretálásának lehetőségeit, Ács Tibor pedig a hadtörténetnek a tudományok rendszerében elfoglalt helyével kapcsolatos magyar nézeteket tekintette át a reformkortól napjainkig (*A hadtörténetírás dilemmái*).

A washingtoni Georgetown University professzora, Ágoston Gábor tanulmánya felfedi azt a XX. század végi nemzetközi intellektuális környezetet, amelynek szemében a hagyományos politika-, diplomácia-, gazdaság-, társadalom- vagy hadtörténet irrelevánsnak tűnt, s az 1980-as, 1990-es években divatos, a háború társadalmi, gazdasági hatásaival, a háború, az erőszak és az államfejlődés kapcsolatával foglalkozó „új hadtörténetírás” („New Military History”) képviselői éppúgy száműzte az egyetemi katedrákról és az irányadó szakmai folyóiratok hasábjairól, mint a professzionális hadtörténészeket. A hadtörténet nemzetközi megítélését jól jellemzi az Ágoston által idézett megállapítás, amely szerint „a hadtörténetírás úgy viszonyul a történetíráshoz, mint a katonazene a zenéhez”. (49. o.) Ágoston az elszigeteltségből való kitorés lehetséges példaként az angol nyelvű hadtörténeti irodalom néhány újabb irányzatára hívja fel a figyelmet; ilyen a „hadügyi forradalom” („Military Revolution”) elmélete, amelynek képviselői a társadalomtudós szakmából érkeztek a hadtörténetíráshoz. B. Szabó János, Zachar József és a kötet második fejezetében Pollmann Ferenc és Csikány Tamás ugyancsak a külföldi diskurzusokhoz, az európai történeti keretekhez való csatlakozásban, a tradicionális hadtörténet meghaladásában, a régi kánonok revíziójában, a tudományág érvényességi körének kiterjesztésében és a módszerek gyarapításában látja a magyar hadtörténet megújulásának lehetőségét.

Zachar a német nyelvű történetírás uralkodó felfogását áttekintve, maga is arra az álláspontra helyezkedik, hogy a hadtörténetírás a történettudomány sajátosan elkülönülő, önálló eszköztárral és módszertannal rendelkező része, amelynek a hagyományos csatatörténet, a háborús cselekmények története (Kriegsgeschichte) mellett több sajátos témaköre van: a hadelmélet története (Militär-geschichte), a hadszervezés története (Wehr-geschichte), a hadsereg-történet (Heeres-geschichte), végül a hadi vonatkozású hivatal-történet.

A diszciplina tárgyának kiszélesítésében Pollmann Ferenc megy a legmesszebb a *Polémiák* című fejezetben újraközölt vitairatában („*Marcona*” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl). A háború fogalmának átértékelésével, a háború, mint háborús állapot felfogásával a hadtörténetírást minden korábbinál szorosabban köti a társadalomtörténet különféle részterületeihez. (írásának hangsúlyos, utolsó fejezetcíme is beszédes: *Mi a hadtörténelem? Minden...!* 174. o.). Még a hazai hadtörténetírás infrastruktúrájának újragondolására, tudományrendszertani helyének felülbírálatára is javaslatot tesz, ekként: „létre kell hozni az MTA II. osztályán belül a Hadtörténeti Bizottságot... Nem lenne akadálya természetesen annak, hogy ez a grémium együttműködjön a Hadtudományi Bizottsággal, de a diszciplina stratégiai kérdéseiben a felügyeleti jogot magához kellene vonnia. Semmi sem indokolja ugyanis, hogy a hadtörténet jövőbeli sorsának alakításában a hadtudomány művelőinek a történeti tudományok képviselőinél nagyobb befolyása maradjon akkor, amikor a tudományterület fejlődése egyértelműen a társadalom-, illetve a történettudomány irányába mutat.” (173. o.)

A hazai professzionális (hivatásos katonák által művelt) hadtörténetírás álláspontját a kötetben Ács Tibor, Csikány Tamás és Markó György képviseli. Utóbbiaknak sajnos csak polemikus élű, alkalmi írásai kaptak helyet, amelyben a hadtörténetírásnak a hadtudomány alá tartozása mellett érvelnek: „a hadtörténelem, mint a hadtudomány része helyesen az egyetlen lehetséges helyhez, az MTA IX. osztályán belül működő Hadtudományi Bizottsághoz tartozik.” (Csikány Tamás: *A hadtörténelem támadólagos védelme egy morózus hadtörténelemmel szemben*, 176. o.)

Elméleti igénygel mindössze Ács Tibor fejt ki nézeteit. Tanulmányában gazdag anyaggal támasztja alá, hogy a „magyar nyelvű hadtörténetírás alapjainak lerakásánál a hadtudomány és a történettudomány, a hivatásos katona és a civil történész egyaránt bábáskodott. A magyar nyelvű hadtörténetírást, a magyar hadtörténelmet a megszületésétől máig szerves részének, tudományágának tekinti két nagy tudományterület, a hadtudomány és a történettudomány. A magyar hadtörténettudomány jellegzetessége, hogy több mint két évszázada interdiszciplina...” (85. o.)

A tanulmánykötet első két fejezetének írásaiból egy sokszínű, hivatásos katonák és civil társadalomtudósok által egyaránt művelt, a diszciplina tárgyáról és illetékességi köréről, a tudományok családjában elfoglalt helyéről nemegyszer ellentétes nézeteket megfogalmazó magyar hadtörténelmi irodalom képe bomlik ki, amit a harmadik fejezet historiográfiai tanulmányai kissé elszegényítenek. Az előzmények csekély volta és a terjedelmi korlátok miatt a válogatók itt a legkevésbé törekedtek teljességre, az összeállítás azonban egyoldalúra sikeredett. A hat dolgozatból kettő a szerkesztő, Kincses Katalin Mária munkája: egy konferenciabeszámoló és a *Szellem-történet és hadtörténet-írás. A magyar hadtörténetírás kapcsolódási pontjai, különös tekintettel az 1930-as évekre* című, mindkettő a *Had-történelmi Közleményekben* jelent meg eredetileg. Ehhez társul Veszprémy László (*A magyarországi középkori hadtörténetírás történetéhez*), Hermann Róbert (*A magyar hadtörténeti szintézisek 1842-től napjainkig*) és Pollmann Ferenc (*Bánlaky Breit a hadtörténetíró*), valamint Réfi Attila (*A francia háborúk császári-királyi huszársága, avagy „a legmagyarabb csapatnem” és fénykora a historiográfia tükrében*) egy-egy írása.

E névsort áttekintve feltűnő, hogy a legújabb korrall foglalkozó kutatóknak (akik közül többen részt vettek a Hadtörténeti Intézet által 2012-ben rendezett műhelykonferencián, amelyre a kötet zárófejezete épül), valamint a hadtudomány és a professzionális magyar hadtörténetírás számos jeles képviselőjének nem jutott hely a kiadvány lapjain.

A válogatás jómjérével csak a Hadtörténeti Intézetben folyó munkát, az intézményen belüli erőviszonyokat reprezentálja, korántsem a magyar hadtörténetírás egészét. S bár illetéknépp nem nyújt teljes képet a diszciplina hazai helyzetéről és aktuális kérdéseiről, talán föléleszti az elakadt diszkurzust.

Hausner Gábor